

Models de referència per a l'avaluació de la recerca

Joan Bellavista

Parc Científic de la Universitat de Barcelona

Començar una exposició és una manera com qualsevol altra de començar. Queda clar que el Lluís Lemkow i jo ens coneixem bé, perquè hem treballat conjuntament amb temes de les polítiques de recerca, ens hem trobat junts a fòrums i en altres llocs, on hem parlat d'aquestes polítiques i dels sistemes de ciència i tecnologia, etc. D'alguna manera intentaré, en la mesura que pugui, parlar sobre l'avaluació de la recerca.

Us faré una mica de recopilació de treballs que ja tenia i bàsicament us presentaré lliçons per discutir, que penso que és el que es pretén realitzar aquí.

Com sabeu, jo treballo al Departament de Sociologia de la Universitat de Barcelona, amb una reducció al mínim de la dedicació, perquè ara tenim molta feina al Parc Científic. També a Sociologia de les Organitzacions a la Universitat de Barcelona imparteixo una assignatura de Polítiques de Ciència i Tecnologia, que és on treballem aquests aspectes. Tot i així, en el tema concret de l'avaluació, que és el que vaig tractar ja fa un temps, no em dedico a cap camp específic, però intentaré exposar-ne algunes idees. I una primera idea és la necessitat de l'avaluació. Aquest és un element important. La nova posició és que es necessita avaluar. És necessària avaluar la qualitat de la recerca en general, perquè la recerca té un impacte social de les activitats que fem. Hi ha recursos escassos, un concepte que no ens limita als números, però que sí que emmarca una mica el que volem dir. No hi ha recursos per a tothom i per això hem d'avaluar. Si hi hagués recursos per a tothom, el fet d'avaluar seria realment important i necessari, per tant, hem de tenir present aquesta circumstància.

Un tema d'estratificació és que a la ciència no tot són blocs, i a qualsevol lloc apareixen aquest tipus de consideracions que porten molta polèmica, perquè, en general, l'avaluació i la recerca són temes polèmics i transcendents. Són transcendents perquè condicionen i a la vegada condicionen l'orientació de la recerca, de la localització, un país, un estat. I qualsevol pren riscos, inseguretats i decisions a partir d'aquí, si és que se'n prenen.

Condiciona temes de promoció, promoció professional, en un concepte professional en general. Condiciona la possibilitat d'investigar, d'investigar més o menys. I aquesta no és la paraula directa, però sí que és una tendència, i torna el reconeixement, un concepte molt estudiat per la sociologia i en concret per Merton i per Zuckerman i altres autors que m'agradaria almenys anomenar i sobre els quals hem treballat.

La mena de sistemes de com es pot avaluar és una decisió que em sembla que ja aniran sortint a la discussió, però el missatge seria que el millor sistema és el menys dolent de tots. Si no hi ha cap sistema, no acontenta tothom, ni que tingui un suficient concepte d'objectivitat com perquè gaudim de la legitimitat absoluta d'utilitzar-lo per avaluar, de prendre la decisió final...

El millor sistema amb el qual poguéssim arribar a posar d'acord un petit grup, segurament no seria el menys dolent, perquè tots tenen problemes. Cal tenir present que no hi ha fórmules màgiques i a més és difícil avaluar la recerca, perquè això porta tota una discussió important al seu voltant.

Què podem avaluar? Podem avaluar moltes coses, oi? Podem avaluar projectes, podem avaluar beques, podem avaluar persones que fan activitats, podem avaluar institucions, grups, agrupacions que poden estar institucionalitzades o no i podem avaluar les polítiques de recerca també. Podem avaluar moltes coses i diverses.

Per a mi, hi ha un quadre bàsic de l'avaluació, que és el que tracta de l'abans, el durant i el després. Aquest és un tema important que cal tenir present. El conegut com «ex-ante», que tracta del procés i l'«ex-post» o avaluació, que és la paraula *evaluation*, tal com s'utilitza en anglès.

L'«ex-ante» ens aproxima també al potencial. S'avaluarà i es prendrà una decisió sobre unes coses quan ens porten una documentació i veurem què és el que s'avalua i quin és el potencial que deduïm a partir del que tenim present... Què es pot avaluar a partir de diferents perspectives, a partir de la qualitat de la investigació..., des d'una perspectiva més tecnològica potser. A mi personalment no m'agrada aquest tipus de context, però, des d'una perspectiva social, s'ha de veure quin potencial té el que ens han presentat. I això es pot fer des de diferents àrees, programes, projectes, institucions, de la mateixa manera que veiem aquí.

Què s'ha fet fins ara, a quins resultats s'ha arribat, i llavors cal que algú interpreti els resultats del que s'ha fet, els resultats més científics..., de qualitat, més tecnològics, més econòmics, més socials.

Comencem dient què hem avaluat i què en volem treure. Es pren una decisió en algun lloc. S'adquireix aquesta idea sota la investigació realitzada i això ens dona uns resultats: si s'han aconseguit com a resultats expressos o bé s'han predefinit prèviament; si s'han aconseguit els objectius plantejats, si s'ha rendibilitzat la inversió realitzada, perquè estem parlant bàsicament d'inversió pública, però no és exclusiva, perquè hi ha altres aspectes que cal tractar. I després hi ha l'avaluació del procés, que em sembla un tema interessant i molt poc treballat realment, no només aquí, sinó en altres llocs. Crec que, en general, no s'utilitza gaire, i correspon a tot allò de les mesures correctores en el procés, que em sembla un tema especialment rellevant i que té un pes important en l'avaluació del procés.

En alguns casos segurament es podria demostrar que el cost és menor i això depèn de les decisions en el procés..., d'una cosa que no ha anat tal com s'havia plantejat..., que s'han estalviat aquests diners per a un punt concret, perquè estem parlant de projectes a tres anys o potser a més llarg termini, i aleshores

hores l'avaluació del procés, en aquests casos, adquireix una importància especial.

Hi ha hagut molta gent que ha parlat de l'avaluació, hi ha diversos autors que han tractat aquest tema. N'he portat tres exemples: hi ha un professor de Florida que parla dels marcs d'avaluació, dels llocs, dels sistemes d'avaluar, de la informació bibliomètrica, tema famós i conegut per tots els que som aquí. Proposa fer enquestes als investigadors per esbrinar els elements que vagin més enllà del que són aquestes dades fredes de la bibliometria. Proposa models econòmics, és a dir, aplicar els models econòmics a l'anàlisi com un marc més de treball a fi de veure les implicacions econòmiques i socials d'aquestes investigacions.

Un altre autor americà fa una discussió sobre el tema de l'assignació de fons, per tant, quan tractem l'assignació de fons estem parlant indirectament d'un tipus d'avaluació. Aleshores, jo crec que som al tronc exactament del que estem dient avui aquí. Parla del sistema de perills per avaluar, que és un sistema pel qual aposta aquest autor. Aposta i explica de què va aquest sistema d'avaluar. En aquest cas, qui avalua la recerca, segons ell, aquest és un cas particular, és un grup que està compost per investigadors dels sectors que s'avaluen, també per gestors d'aquesta recerca i també per experts en trànsit. Es refereix bàsicament a figures externes que passen, avaluen i se'n van. Se suposa que tenen la implicació mínima possible amb el que allà està succeint, tot i que ho coneixen. Parla també d'experts en organització, o sigui que va més enllà del concepte estricte del que habitualment tractem en avaluació.

Una altra investigadora diu que cal fer una anàlisi de cost-benefici i aplicar tècniques d'acord amb aquesta idea. Una tècnica com ara el càlcul de la taxa de retorn d'una inversió realitzada requereix que s'apliqui la tècnica concreta del càlcul de la taxa de retorn. Aposta també per una combinació de tècniques, elements i indicadors, publicacions per a investigadors i tècniques bibliomètriques en general, càlculs d'usuaris potencials dels resultats esperats d'una recerca, d'una activitat investigadora, etc. Un altre tema del qual parla i que a mi em sembla important és veure a quines àrees geogràfiques es poden aplicar els resultats obtinguts en una recerca, i parla també d'entrevistes, ja no d'enquestes, sinó d'entrevistes en el sentit més qualitatiu de la paraula, a investigadors que realitzen un treball de recerca. S'ha comentat molt el sistema de *view review*, d'aquest sistema de col·legues professionals, s'han sentit moltes paraules però no són fàcilment traduïbles, de com es pot fer un sistema comú d'avaluació de la qualitat, de com es pot fer un sistema d'avaluar l'excel·lència, i com en l'excel·lència hi ha moltes paraules, paraules que poden ser polèmiques i divertides de discutir, i a vegades no tan divertides, oi?

A vegades son exigències dels que financen, perquè els que financen volen tenir algun sistema d'avaluació, moltes revistes tenen un sistema de *review* per avaluar qui entra i qui no entra en el número X o si se li retarda o no se li retarda la publicació del proper número de la revista. Els gestors institucionals també promouen aquest sistema d'avaluació. També el tema dels avaluadors

porta polèmica. En avaluació tot porta polèmica, des de la primera paraula fins a la darrera.

També funciona l'avaluació amb la col·laboració d'experts. El que s'ha fet tradicionalment ha estat confeccionar llistes de bases de dades dels experts de les quals se'n pugui estirar, en el moment que arriba, un projecte per ser avaluat..., una institució per ser avaluada. Perquè també s'han avaluat històricament institucions i grups i més enllà del que és el projecte, que és el que coneixem habitualment. I el tema polèmic és el d'aconseguir comunitats més àmplies o més reduïdes d'avaluadors per acabar tenint aquest factor tan clau que és conèixer la quotidianitat del que avaluem, el lloc on neix el que avaluem, les persones a les quals avaluem i la comunitat de persones..., perquè tots ens coneixem, sobretot quan estem parlant de sectors reduïts... Es coneix moltíssima gent treballant.

Habitualment, aquest sistema ha considerat el mèrit científic cada vegada més, però relativament poc en comparació del mèrit econòmic i social que tingui el que es presenta. I un comentari d'una persona molt interessant, un investigador que s'ha centrat en les polèmiques sobre l'avaluació o les polítiques de recerca a Anglaterra durant molts anys i que ha estat parlant d'aquests temes i ha estat una veu important. Ell parla del consell d'experts en les institucions, que és una manera d'aconsellar les institucions, de donar elements als que finalment finançaran unes activitats de recerca. Segons ell, aquest sistema permet assegurar algunes coses, si es fa correctament. Però hi ha elements, com ara l'originalitat, que poden ser coberts i assegurats pel sistema de *review*, d'oportunitat, de capacitat tècnica i metodològica, d'aplicabilitat, també, si es requereix.

Però, per exemple, hi ha altres autors que des de fa anys parlen dels problemes que això representa, tant el sistema de *review* com el sistema bibliomètric. Primerament, els avaluadors prenen decisions per a les seves escoles de pensament, però no és cap novetat, això ho hem sentit tots moltes vegades. Els valors són importants a l'avaluació com tantes altres coses. La possibilitat indirecta d'esbrinar el sistema utilitzat, com he comentat anteriorment i hem discutit moltes vegades. També les restriccions del pressupost poden afectar l'equitat, perquè ha quedat un conjunt tan petit de coses potser que al final el concepte d'equitat és discutible. No podem oblidar com sempre el context polític, polític i social del que s'avalua i, fent referència a Merton, sabem que hi ha particularisme i interès contra l'universalisme i el desinterès característics de la ciència de Merton, i tot això són elements que aquests autors plantegen.

Ara posaré un exemple de sistema d'avaluació i selecció que ha fet durant anys la Unió Europea quan se li presenten aspectes per avaluar i aspectes per analitzar. Fora d'altres vies de què s'entén i què podem discutir sobre el que es pot deduir d'aquest sistema, m'agradaria explicar un exemple en referència als programes que s'han utilitzat a la Unió Europea. Aquesta institució parteix d'uns principis fonamentals que, repeteixo, es poden discutir. Primerament, un principi d'equitat, totes les propostes segueixen els mateixos paràmetres. El concepte de qualitat científicotècnica, qualitat del que se'ns proposa, del que podem llegir de la documentació, del que se'ns ha presentat. Imparcialitat, ser impar-

cial en el procés i el concepte d'eficiència i velocitat a la resolució, un concepte molt criticat per part de nosaltres, la comunitat investigadora, en la resolució dels aspectes que es refereixen a la nostra activitat.

Hi ha el concepte de fases, aquest seria un dels conceptes elementals d'avaluació i selecció que s'han fet servir durant molts anys. També hi ha la recepció de propostes i tot el procés, diguem-ne burocràtic d'anar a la finestreta, accions una mica més complicades però que s'han de fer, i l'elegibilitat, un altre tema també polèmic, per descomptat, un altre més sobre si sóc o no sóc elegible, si el meu grup és o no elegible en relació amb la interpretació de les condicions que fem d'un programa, en una convocatòria o el que sigui. Per tant, acomplir les condicions del programa, sempre al marge de la interpretació, per això és important que les convocatòries siguin al més completes i específiques possible, en aquest sentit, per evitar problemes posteriors.

La revisió per criteris científics i tècnics és habitual a la Unió Europea i especialment en les activitats més properes a programes que no pas als centres públics on es recullen. Hi ha un sistema de puntuació habitual sobre deu criteris, deu punts màxim per criteri, que és una manera de puntuar aquest procés.

Hi ha un primer punt que són els temes de qualitat de la recerca, en el qual s'avalua de 0 a 1 el tema de recerca que s'hi presenta, els objectius. S'avalua de 0 a 10 l'originalitat, la metodologia, i es posa nota també al pla de treball, en definitiva, a tot el que té a veure amb el projecte que s'hi presenta. També es té en compte la qualitat d'associació amb altres grups, i ja sabem tots el que representen els problemes de finançament a la UE, on hem d'estar en contacte amb un mínim d'X col·legues professionals d'altres grups o països. Però ha de ser sempre amb el col·lega d'un altre estat, i en això compta, doncs, el concepte d'experiència col·lectiva demostrada o explicada en el que es proposa i en el currículum de la gent que s'hi presenta. Aquest és un tema també que s'avalua de 0 a 10, s'hi té en compte, per tant, la qualitat de la col·laboració amb altres grups, l'avaluació d'aquesta qualitat feta i la que es presenta que també s'hi avalua, així com l'organització i la gestió presentades, és a dir, què es farà amb el que es presenta que també serà avaluat.

I, finalment, també s'hi avalua un concepte de formació, que és molt concret també pel que fa a la mobilitat d'investigadors, que ja veurem en altres casos. La necessitat de formació o de programes que puguin apropar-se a la millora en la formació en les àrees que s'estan plantejant, en aquest cas, també s'hi avalua.

Aquest sistema es basa a calcular la mitjana de tot això que va sortint, d'aquestes puntuacions que s'han anat aconseguint amb un nombre de *reviewers* que han anat puntuant i que llavors finalment sumen una nota. I també es tenen presents la sèrie de perills que hi ha avaluant els diferents temes que s'hi han presentat. Aleshores s'avalua tot i se'n fa una classificació. Hi ha una selecció per part de la comissió que és la primera que es pren en consideració, perquè prèviament se li ha enviat una puntuació i una informació de la qual poden estirar i utilitzar per tirar endavant la seva decisió final. Però la comissió pot

prendre decisions en funció de temes de política comunitària que no estiguin contemplades en el procés, pot fer canvis en aquest procés que estem explicant. Llavors, ja no tenim el *review* propi del tècnic o expert que aconsella, sinó quelcom que va més enllà. Llavors, la política comunitària, en aquest cas, estaria per sobre, en el sentit que pot matisar o pot fer canvis en aquest punt.